

Barddoniaeth a Llenyddiaeth

Bu’r Rhyfel Byd Cyntaf yn ysbrydoliaeth i lifeiriant o lenyddiaeth a barddoniaeth. Drwy ysgrifennu, roedd y milwyr yn mynegi eu hemosiynau, boed yn wladgarwch, arwriaeth ac edmygedd neu arswyd, dicter a thristwch. Cafodd nifer o adroddiadau llygad-dystion eu cofnodi hefyd.

Ymddangosodd *The Capture of Mametz Wood*, cerdd gan y milwr cyffredin Sydney Hatherell o Bontycymer, yn y *Glamorgan Gazette* ar 25 Awst 1916, ychydig wythnosau’n unig wedi’r frwydr.

Roedd yna hefyd nifer o awduron cydnabyddedig a fu’n gwasanaethu gyda’r Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig yng Nghoed Mametz a’r ardal gyfagos ac a gofnododd eu profiad. Yn eu mysgr roedd Siegfried Sassoon (1886-1967), Robert Graves (1895-1985), David Jones (1895-1974) a Llewelyn Wyn Griffith (1890-1977).

Roedd un o’r beirdd Cymraeg enwocaf, Hedd Wyn (Ellis Humphrey Evans, 1887-1917), hefyd yn gwasanaethu gyda’r Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig er nad oedd yng Nghoed Mametz. Enillodd y gadair yn Eisteddfod Genedlaethol 1917 am ei gerdd *Yr Arwr* ond cafodd ei ladd cyn y seremoni, a gynhaliwyd ym Mhenbedw. Rhoddwyd lliain du dros y gadair, a chaiff Hedd Wyn ei adnabod hyd heddiw fel ‘Bardd y Gadair Ddu’.

That the prose of war should prove the truth of poetry’s tale of man’s feeling – that it should now be easy to believe that some of those magic lines were indeed a reflection of the real thoughts of real men and women – that was an astonishing discovery.

(Llewelyn Wyn Griffith)

Robert Graves (1895-1985)

Ymunodd Robert Graves â’r fyddin cyn gynted ag y cafodd rhyfel ei gyhoeddi. Wedi gorffen yn yr ysgol, roedd yn aros yn Harlech ac ymunodd â’r Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig yn Wrecsam. Roedd yn hyfforddi gyda nhw erbyn 11 Awst 1914 a bu’n gwasanaethu tan 1918.

Er ei fod yn gefnogol iawn i achos y rhyfel ar y dechrau, buan y defnyddiodd Graves ei farddoniaeth i ysgrifennu’n onest am arswyd pur rhyfela yn y ffosydd fel y’i gwelodd pan fu’n ymladd yn Ffrainc. Bu hefyd yn cwestiynu propaganda rhyfel y cyfnod. Cyfarfu â bardd rhyfel arall a chydffilwr gyda’r Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig, Siegfried Sassoon (1886-1967), a daethant yn ffrindiau. Cafodd y gerdd *A Dead Boche* ei chyhoeddi ym 1917. Mae’n cyfeirio’n uniongyrchol at ei brofiad o Frwydr Coed Mametz. Roedd *boche* yn air sarhaus a fyddai’n cael ei ddefnyddio yn y Rhyfel Byd Cyntaf i ddisgrifio milwr Almaenig.

Ar 19 Gorffennaf 1916 cafodd Graves ei glwyfo’n ddrwg yn ei frest a’i ysgyfaint a chyhoeddodd llawfeddyg ei fod yn farw. Daeth ato’i hun a llwyddodd i ddarllen adroddiad am ei farwolaeth ei hun yn y *Times*. Cafodd ei hunangofiant *Goodbye to All That* ei gyhoeddi ym 1929 a bu ymateb brwd i’r gyfrol. Ynddi mae Graves yn cynnwys disgrifiad damniol o’i brofiadau yn y Rhyfel Byd Cyntaf.

Siegfried Sassoon (1886-1967)

Ymunodd Siegfried Sassoon â’r fyddin yn Awst 1914, ar y diwrnod y cyhoeddodd Prydain ryfel yn erbyn yr Almaen. Trosglwyddodd i 3ydd Bataliwn (milwyr arbennig wrth gefn) y Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig fel is-lefftenant ym Mai 1915.

Bu ei fataliwn yn ymladd yng Nghoed Mametz a’r ardal gyfagos. Roedd Sassoon yn cael ei ystyried yn filwr hynod o ddewr a gwrol. Ymosododd heb gymorth ar safle Almaenig mewn ymgais i gael gwared ar saethwr cudd, a chafodd ei anrhydeddu â’r Groes Filwrol ym 1916.

Yn dilyn ei brofiadau o greulondeb rhyfel, newidiodd barddoniaeth Sassoon o’i arddull gynnar eglur a gosgeiddig. Dechreuodd ysgrifennu am y realiti arswydus – y cyrff marw’n pydru a’r budreddi – a oedd yn amgylchynu’r milwyr. Roedd yn defnyddio coegni’n aml a doedd ganddo ddim ofn bod yn blwmp ac yn blaen yn ei farddoniaeth, fel yn y gerdd *Aftermath* (1919) sydd yn cyfeirio at brofiad Sassoon yng Nghoed Mametz. Yn ei hunangofiant *Memoirs of an Infantry Officer* aeth ati i gyfleu’r golygfeydd brawychus a ffyrnig a welodd, er mwyn herio dealltwriaeth y cyhoedd o brofiadau milwyr ar faes y gad.

David Jones (1895-1974)

Ar 2 Ionawr 1915 ymrestrodd David Jones fel milwr cyffredin ym 15fed Bataliwn y Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig. Roedd Jones wedi treulio pedair blynedd yn astudio yn Ysgol Gelf Camberwell. Yn gynharach, roedd ei dad, a oedd yn Gymro, wedi ysgrifennu’n uniongyrchol at David Lloyd George, er mwyn i’w fab ymuno â Chorfflu’r Fyddin Gymreig yr oedd Lloyd George yn ceisio’i sefydlu.

Bu David Jones yn ymladd ym Mrwydr Coed Mametz. Wrth symud ymlaen yn y tywyllwch drwy’r coed cafodd ei saethu yn ei goes. Gan na allai gerdded, dechreuodd gropian yn ôl tuag at y ffosydd Prydeinig, wedi iddo roi ei reiffl o’r neilltu oherwydd ei bod yn mynd yn sownd yn y llwyni ac yn ei rwystro rhag symud ymlaen. Ymhen hir a hwyr daeth cariwr stretsier o hyd iddo a’i gludo i ganolfan ddamweiniau dros dro, ddeng milltir y tu ôl i’r llinell. Dychwelodd i Brydain ar y llong gleifion St David a chafodd ei gludo i ysbyty yn Birmingham. Yn ddiweddarach dychwelodd i Ffrainc, ond cafodd ei anfon adref yn dioddef o dwymyn y ffosydd ym 1918.

Bu David Jones yn creu brasluniau tra roedd yn Ffrainc, gan sylwi ar y bobl a’r llefydd o’i gwmpas. Dechreuodd gyfansoddi *In Parenthesis*, cerdd a gafodd ei hysbrydoli gan ei brofiad, tua’r flwyddyn 1927, gan ei gorffen ym 1937. Yn ogystal â chyfeirio at drawma’i brofiadau yn y ffosydd, mae’r gerdd yn cynnwys cyfeiriadau o fytholeg, hanes a llenyddiaeth, gan gynnwys y Mabinogi.

Ar ôl y rhyfel daeth Jones yn un o artistiaid a beirdd modernaidd pwysicaf yr 20fed ganrif. Daeth ei brofiad o’r Rhyfel Byd Cyntaf, o fywyd yn y ffosydd ac yn arbennig ei brofiad yng Nghoed Mametz, yn un o’r prif ddylanwadau ar ei waith cymhleth a dyrys.

Llewelyn Wyn Griffith (1890-1977)

Cafodd Llewelyn Wyn Griffith ei eni yn Llandrillo-yn-rhos ac ymunodd â’r fyddin ym Medi 1914, gan dderbyn comisiwn ym 15fed Bataliwn (Bataliwn 1af Cymry Llundain) y Ffiwsilwyr Brenhinol Cymreig.

Yn gynnar yn y 1920au ysgrifennodd ddisgrifiad o’i brofiad yn y Rhyfel Byd Cyntaf ar gyfer ei gofiant, *Up to Mametz*, a gyhoeddwyd ym 1931. Mae ei ddisgrifiadau byw o’i brofiadau a’r hyn a welodd ym Mrwydr Coed Mametz yn adnodd hanesyddol pwysig a dirdynol.

Mae Griffith yn dwyn i gof farwolaeth ei frawd 19 oed Watcyn ym Mametz. Roedd Griffith yn uwchgapten brigâd dros dro ac roedd wedi rhoi gorchymyn i’r swyddog negeseuon anfon neges er mwyn symud safle’r gynnu mawr. Cafodd y neges ei hanfon gan ei frawd, a oedd yn rhedwr. Cyrhaeddodd y neges ond cafodd Watcyn ei ladd gan ffrwydryn ar ei ffordd yn ôl.

“So I had sent him to his death, bearing a message from my own hand, in an endeavour to save other men’s brothers.”

Owen Sheers (1974-)

Mae Owen Sheers wedi ennill gwobrau am ei waith fel bardd, nofelydd a dramodydd ac mae’n Athro Creadigrwydd ym Mhrifysgol Abertawe. Cafodd ei eni yn Fiji a’i fagu yn ne Cymru. Ym 1998 daeth Sheers ar draws y llyfr *Up to Mametz* gan Llewelyn Wyn Griffith. Teithiodd i safle’r frwydr er mwyn ymchwilio ymhellach i waith Griffith a gwaith David Jones, un yn swyddog a’r llall yn filwr cyffredin. Ym marn Sheers, *In Parenthesis* gan David Jones yw’r darn mwyaf diddorol a gafodd ei ysgrifennu o ganlyniad i’r Rhyfel Byd Cyntaf. Wedi’r ymweliad hwn, ysgrifennodd y gerdd *Mametz Wood*, 2005, sydd yn disgrifio sut y mae ffermwyr heddiw, wrth aredig, yn dal i ddod ar draws gweddillion milwyr a gafodd eu lladd.

Yn 2014, mewn hen goetir ger Brynbuga, Sir Fynwy, perfformiodd Theatr Genedlaethol Cymru gynhyrchiad uchelgeisiol safle-benodol o *Mametz*, drama gan Sheers. Mae’r ddrama wedi’i seilio ar waith gafodd ei ysgrifennu gan y rhai fu’n ymladd neu a welodd y frwydr â’u llygaid eu hunain. Cafodd adolygiadau gwych, a daeth â stori rhai o’r milwyr fu’n ymladd ym Mametz i sylw cynulleidfa newydd, gyfoes.

‘Uffern Rhyfel!’ Brwydr Coed Mametz a’r Celfyddydau

Gwybodaeth athrawon